

А. М. ПРОЩАЛИКІНА

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

О. С. ДУДНИК

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАЩИНИ

Проаналізовано сучасний стан розвитку аграрних підприємств Черкаської області. Виявлено основні чинники, що стримують розвиток аграрного підприємництва в регіоні. Доведено, що для формування сучасних організаційних форм господарювання в регіоні на засадах збалансованого партнерства з усіма суб'єктами ринку необхідним є комплекс організаційно-економічних і фінансових заходів, що забезпечать інноваційний характер відтворення, активізацію виробничо-збутової діяльності підприємств.

Ключові слова: аграрне підприємство, фермерство, сільськогосподарське виробництво, розширене відтворення, аграрний ринок, конкуренція, кооперація.

A. M. PROSHCHALYKINA

Cherkassy national university named by Bogdan Khmelnytskyi

O. S. DUDNYK

National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»

FEATURES OF AGRARIAN ENTERPRISES ACTIVITY IN CHERKASY REGION

The aim of the article is the identification of conditions and specifics of the agricultural enterprises of Cherkassy region. The current state of agrarian enterprises in Cherkassy region is analysed. The basic productive and financial indexes of agrarian enterprises of different ownership patterns are analysed. It is well-proven that the financial parameters of agrarian enterprises depend on productive. Basic factors that restrain development of agrarian enterprise in a region are discovered. In order to overcome the crisis and increasing the offerings on the market of food and raw materials, and to strengthen its economic financial situation all enterprises producing agricultural products must actively explore and develop the agricultural and commercial potential. It is proved that the formation of modern forms of economic organization in the region based on a balanced partnership with all actors of the market requires complex organizational, economic and financial measures, which will provide innovative character of reproduction, activation of productive-sale activity of enterprises.

Keywords: agricultural enterprise, farming, agricultural production expanded reproduction, agrarian market, competition, cooperation.

Постановка проблеми. Аграрні підприємства відіграють важливу роль в економіці регіону, оскільки поєднують соціальні, економічні, виробничі, технологічні, матеріальні, енергетичні, природні, біологічні, інформаційні, психологічні чинники розвитку. Поєднання цих параметрів в оптимальних пропорціях забезпечує необхідний процес розширеного відтворення сільського господарства і забезпечує вирішення економічних та соціальних завдань суспільства.

Кризові явища в економіці України суттєво вплинули і на становище виробників сільськогосподарської продукції. Відсутність дієвих механізмів підтримки з боку державних і муніципальних органів, відсутність доступного кредитування, висока вартість техніки, пального, добрив, засобів захисту рослин в порівнянні з цінами на сільськогосподарську продукцію, труднощі з реалізацією виробленої продукції зумовили падіння виробництва, низький рівень інноваційності аграрних підприємств і продуктивності праці, структурні диспропорції в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аграрне підприємство завжди відігравало значну роль в економіці країни і привертало увагу багатьох дослідників. Теоретичні та прикладні проблеми активізації діяльності аграрних підприємств та підвищення їх ефективності досліджувалися в роботах Дієсперова В.С. [1], Лупенка Ю.О., Месель-Веселяка В.Я., Маліка М.Й. [2], Шпичака О.М., Бондара О.В., Кобута І.В. [3], Кирилюка Є.М. [4] та інших.

Однак не достатньо дослідженими залишаються питання формування умов для стабільного розвитку аграрних підприємств в регіонах на засадах збалансованого партнерства з усіма суб'єктами ринку.

Метою статті є виявлення умов розвитку і специфіки діяльності аграрних підприємств Черкащини.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство в Черкаській області є важливою складовою господарства регіону. Успішність розвитку аграрних підприємств залежить від здатності підприємств до підвищення керованості та адаптованості до змін на товарних і фінансових ринках, рівня державної підтримки, забезпечення гнучкості стратегії і тактики фінансової політики з урахуванням мінливості зовнішнього середовища.

Загальні умови розвитку та основні результати діяльності аграрних підприємств Черкаської області наведені у таблиці 1.

В Черкаській області у сфері сільського, лісового та рибного господарства функціонує 24% підприємств від їх загальної кількості. Серед загальної чисельності підприємств 91,3% складають малі підприємства (з них – 78,6% – мікропідприємства).

Основні показники діяльності аграрних підприємств Черкаської області

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість підприємств, одиниць	1768	1705	1775	1900	1945
Кількість зайнятих працівників, осіб	44249	39674	38904	39768	37398
Витрати на оплату праці, тис. грн.	959352	1191625	1332079,8	1515162,9	1144337,0
Динаміка середньомісячної номінальної зарплати (у розрахунку на 1 штатного працівника, грн.)	1614	2078	2407	2488	2711
Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг), тис. грн.	9098517,5	7755705,3	10601953,2	12820422,5	12710519,5
Фінансовий результат (сальдо), тис. грн.	1747706,2	2041035,7	2576404,9	1368774,2	2769574,6
Підприємства, які одержали прибуток, %	77,3	87,3	88,6	81,7	86,8
Підприємства, які одержали збиток, %	22,7	12,7	11,4	18,3	13,2
Рівень рентабельності (збитковості) від операційної діяльності, %	22,5	31,0	30,6	12,5	...

... - немає даних

Складено автором на основі даних: [5; 6]

У структурі обсягу реалізованої продукції області сільське, лісове та рибне господарство давало 21,2% продукції у 2014 році (порівняно з 16,6% у 2012 та 14,1% у 2011), що свідчить про важливість галузі в економіці регіону. За обсягом виробництва продукції сільського господарства на одну особу Черкащина займає друге місце серед областей України. При чому рентабельність операційної діяльності аграрних підприємств є вищою порівняно з середнім по області показником – 12,5% у 2014 році порівняно з 2,7% в цілому по підприємствах. Однак з 2013 року почала прослідковуватись негативна тенденція в динаміці рентабельності – вона суттєво знизилась порівняно з попередніми роками.

Щорічно зростає номінальна зарплата одного працівника, хоча рівень її на 5% нижче середнього по області показника. Показники зростання номінальної зарплати відбуваються поряд зі зниженням витрат на оплату праці сільськогосподарських підприємств. Це зумовлено, насамперед, скороченням кількості зайнятих.

Фінансові параметри аграрних підприємств залежать від виробничих, що обумовлено ефективністю виробництва. У сучасних умовах неплатежів, коли значна частина аграрних підприємств має прострочені короткострокові кредиторську і дебіторську заборгованості, важливе значення для розуміння шляхів покращення фінансового стану аграрних підприємств має аналіз витрат. Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції аграрних підприємств Черкаської області наведена у таблиці 2.

Загальна величина витрат сільськогосподарських підприємств області знизилась на 37,2% порівняно з 2012 роком. Однак така ситуація пов'язана не з економією витрат чи впровадженням ресурсощадних технологій, а зі зниженням господарської активності підприємств.

У структурі собівартості сільськогосподарської продукції найбільшу частку займають матеріальні витрати (72,33% у 2014 році). При чому їх частка зросла на 11,29% порівняно з 2012 роком. Причини такої ситуації пов'язані з подорожчанням пального, електроенергії, кормів і посадкового матеріалу. Характерно, що щорічно збільшується питома вага покупних кормів, вартість яких значно вище, ніж кормів власного виробництва [3].

Суттєво знизилась порівняно з 2012 роком частка витрат на оплату праці у структурі собівартості (з 19,24% у 2012 році до 7,4% у 2014 році). Це свідчить про зниження зайнятості та про низьку оплату праці у цій галузі. Така ситуація загострює соціальну ситуацію, оскільки аграрні підприємства є основними працедавцями на селі.

Дещо зросла частка витрат за земельні паї, що свідчить про поступове зростання орендної плати, яка є частиною доходу сімей власників паїв. Незначною є частка витрат на оренду плати за майновими паями, що свідчить про практично повний перехід власності на майно до приватних підприємців. Жителі сіл так і не змогли повною мірою реалізувати своє право на майно колишніх колгоспів.

Структурна розбалансованість і дефіцит окремих виробничих ресурсів, насамперед, матеріально-технічних й енергетичних, призводять до зниження ефективності аграрних підприємств. Зниження рівня інвестицій та складність доступу до кредитних ресурсів призвели до зношення й руйнування потенціалу сільського господарства, зниження родючості ґрунтів, зменшення вмісту в них гумусу і падіння врожайності. Вітчизняні виробники втрачають свої конкурентні переваги навіть на внутрішньому ринку. Аграрний ринок України постійно поповнюється продуктами харчування закордонного виробництва.

Для формування сучасних організаційних форм господарювання та покращення фінансового стану аграрних підприємств в регіоні необхідно здійснити ряд заходів:

1. Враховуючи, що відсутність паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію негативно позначається на розвитку всіх категорій господарств необхідно посилити регулюючий вплив

держави щодо обмеження монополізму постачальників промислових товарів сільському господарству, сформувати умови для еквівалентного обміну між промисловістю та сільським господарством.

Таблиця 2

Витрати на виробництво продукції сільського господарства за елементами в Черкаській області

	2012		2013		2014	
	тис. грн.	у % до підсумку	тис. грн.	у % до підсумку	тис. грн.	у % до підсумку
Усього витрат	16958483,3	100	9679814,3	100	10649178,9	100
Витрати на оплату праці	3262823,3	19,24	740269,7	7,65	787699,0	7,4
Відрахування на соціальні заходи	1202255,6	7,09	272819,9	2,82	290321,2	2,73
Амортизація	864735,4	5,1	433940,6	4,48	491542,6	4,62
Інші витрати (вкл. плату за оренду)	1276772,3	7,53	1302763,5	13,46	1377238,3	12,93
у т. ч. орендна плата за земельні частки (паї)	667219,8	3,93	804833,2	8,31	857397,7	8,05
у т. ч. орендна плата за майнові паї	6648,0	0,04	9422,4	0,1	8305,4	0,08
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	10351896,7	61,04	6930020,6	71,59	7702377,8	72,33
у тому числі						
насіння і посадковий матеріал	1460957,3	8,61	687104,7	7,1	866868,4	8,14
корми	2243308,1	13,23	2392143,9	24,71	2486488,4	23,35
з них покупні	1644407,8	9,7	1477785,8	15,27	1804369,2	16,94
інша продукція сільського господарства	1108212,8	6,53	167290,5	1,73	190222,7	1,79
мінеральні добрива	1335229,9	7,87	881937,4	9,11	916417,9	8,61
пальне і мастильні матеріали	1169105,0	6,89	736614,6	7,61	973220,5	9,14
електроенергія	189897,4	1,12	162809,6	1,68	177573,9	1,67
паливо й енергія	162011,6	0,96	162908,0	1,68	145650,3	1,37
запасні частини, ремонт і будівельні матеріали для ремонту	808220,7	4,77	478183,2	4,94	558652,5	5,25
оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	1874953,9	11,06	1261028,7	13,03	1387283,2	13,03

Складено автором на основі даних: [7]

2. Необхідною є розробка та реалізація регіональних програм розбудови інфраструктури аграрного ринку.

3. Впорядкувати земельні та майнові відносини для поліпшення інвестиційного привабливості сільськогосподарського виробництва.

4. Всім виробникам сільськогосподарської продукції ширше використовувати переваги кооперування. Для подолання ізоляції колективних аграрних підприємств, фермерських господарств, господарств населення доцільно розвивати їх взаємні економічні зв'язки, ширше використовувати елементи стадійної, технологічної спеціалізації. Цей напрямок співпраці дозволить покращити збутову діяльність.

5. Сформувати дієву систему інформаційно-консультативного забезпечення аграрного бізнесу шляхом розширення кола консультативних послуг в регіонах та підвищення їх якості.

6. Передбачити податкові пільги для інноваційно активних підприємств.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Діяльність аграрних підприємств в регіонах потребує вдосконалень як у внутрішній політиці розвитку підприємств, так і щодо зростання інвестицій, вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності аграрного сектору та державної підтримки. Стимулювання подальшого розвитку аграрного підприємництва пов'язане з формуванням сучасних організаційних форм господарювання для чого необхідно сформувати структуру товаровиробників в регіоні на основі поєднання великих, середніх і малих підприємств. Чим більша різноманітність учасників аграрного ринку, тим ширше його можливості, тим кращі умови для досконалої конкуренції, що сприяє розвитку аграрного і комерційного потенціалу підприємств. Необхідно забезпечити умови для збалансованого партнерства з усіма суб'єктами ринку, впровадити організаційно-економічні і фінансові

заходи, що забезпечують інноваційний характер відтворення, активну виробничо-збутову політику. Подальших досліджень потребують питання пов'язані з системним врахуванням факторів, що впливають на розвиток аграрних підприємств.

Література

1. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві : монографія / Дієсперов В.С. – К. : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2008. – 340 с
2. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Й. Малік [та ін.] ; НААН, ННЦ «Ін-т аграр. Економіки ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – [2-е вид., переробл. і доповн.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 218 с.
3. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [О.М. Шпичак, О.В. Бондар, І.В. Кобута] ; за ред. О.М. Шпичака. – К., 2009. – 406 с.
4. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем : монографія / Є. М. Кирилюк ; МОНМС України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2013. – 571 с.
5. Діяльність суб'єктів господарювання Черкаської області : статистичний збірник. – Черкаси : Головне управління статистики у Черкаській області, 2014. – 158 с.
6. Діяльність підприємств в Черкаській області [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Головного управління статистики у Черкаській області. – Режим доступу : http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=stat_dial_pidpr
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Надійшла 14.09.2015; рецензент: д. е. н. Кирилюк Є. М.